

Szófejtések

235. Magyar *harmat* 'Tau'

A TESz. szerint ismeretlen eredetűnek tartott *harmat* 'Tau', R *hóharmat* 'Reif' szavunk *har-* tövét egyeztethetőnek gondolom a következő szavakkal: zürj. (WUo.) Sz. *gier* 'Reif (an Bäumen, am Bart, an der Fensterscheibe, an der Wand)' (> oszjtj. O *kijär* 'Reif im Bart, an Kleidern, am Boden usw.', vog. Szi. *kijərtt-* 'покрывать инеем, снегом, льдом') | votj. (Munk.) Sz. *ger* 'Reif; Eisblumen (am Fenster); Reif od. Eiszapfen (z. B. am Bart)' | finn n. *kuura* 'Reif'; ? és sz t. (nyj.) *kuurukene* (Gen. *kuurukese*), P *kuureg* 'kleiner, über den Weg gewehter Schneestreifen' | lapp (Grundström, LLpWb.) L *kärrälakka* 'Eisrinde, Eiskruste an den Bäumen, Glatteis', *kärrö-* 'es bildet sich Rauhreif an den Bäumen' || s z a m s z e l k. (Donn., kézirat) FKe. *kura* 'feiner Schnee, Reif'; kam. *kuro* 'Reif, Frost'. Az uráli alapalak **kura* 'Reif, feiner Schnee' lehetett. — A rokon nyelvi szavak etimológiai összefüggésére vonatkozóan l.: Lindström: Suomi 1852: 50; Wichmann: FUF 11: 211; Setälä: FUFA 12: 34, JSFOu. 30/5: 39; Sauvageot, Rech. 83; Németh: NyK 47: 472; Räsänen: Vir. 1947: 169; Joki: Vir. 1950: 158, 213; Toivonen: FUF 32: 24; SKES; Rédei, SLW 102; ESzK.

A zürj. *ie* és a votj. *e* (< ősprmi **ǵ*) szabálytalanul felel meg a feltehető **u* magánhangzónak.

A m. *harmat* m elemének alaktani magyarázata problematikus. Amennyiben a *harmat* a fenti szavakkal valóban összetartozik, a *har-* névszói tő, a szóvégi *-at* pedig deverbális névszóképző. Ebből következően az *m* elem aligha lehet más mint denominális igeképző. Az *m* mint deverbális igeképző persze jól ismert a magyarban (Szinyei, NyH⁷ 68; Lehtisalo: MSFOu. 72: 116; D. Bartha, Szóképz. 34), de névszótövekhez járuló igeképzőként mind ez ideig nem mutatták ki. Tekintettel arra, hogy a deverbális *m* igeképzőre sincs különösen bőséges példánk — az idetartozó származékok száma 7–9 —, feltehető, hogy az *m* egykor denominális igeképzőként is meglehetett a magyarban. A denominális *m* igeképző szinte valamennyi uráli nyelvben megvan (vö. Györke, Wortb. 46; Lehtisalo: i. h. 110). Ilyen denominális *m* igeképző rejlik még talán *dermed* 'erstarren' szavunkban is, mely a *dér* 'Reif' főnév származéka (vö. TESz.).

236. Vogul *puksar* 'vontatógőzös'

V o g. (Romb.) *буксир* 'буксир'; vontatógőzös', (Bal.—Vahr.) É *puksar*, Ju. *puksir* 'буксир', É *puksar kwāliq*, Ju. *puksir kōlaj* 'канат (буксирный); vontatókötél'. — A vog. Ju. *puksir* az orosz *буксир* átvétele (e szó nincs meg Kálmán, RLW című munkájában). A (Romb.) *буксир* [= *buksir*] adat szó-

eleji *b*-je alapján orosz eredetű könyvszó lehet a vogulban. Az *É püksar* második szótagbéli *a*-ja miatt nem származhat az oroszból (az or. *i*-nek a vogulban is *i* felel meg, l. Kálmán, i. m. 73–4), hanem az ugyancsak orosz eredetű zürj. (KRSzl.) *буксир* 1. 'буксир', 2. 'буксир (канат)' átvétele. A zürj. *i* → vog. *a* hanghelyettesítésre vonatkozóan l. Rédei, SLW 47. A zürj. szóbelseji *š*-nek a vogul *É* nyelvjárásában számos esetben *s* felel meg (l. Rédei, i. m. 25).

237. Vogul *pusjal-* 'elrabol'

Vog. (VNGy. 4: 246, 423) *É pusjal-* 'elrabol', *pusjalaxt-* 'egymástól erőszakosan elkapkod'. — Munkácsi (i. h.) a szót *pusjel-*, *pusjelaht-* alakban jegyezte fel, de — mint ismeretes — az első szótagnál hátrább az *e*, *é* betű Munkácsinál gyakran *a* fonémát jelöl (vö. Steinitz, WogVok. 38). Tehát a szó *pusjal-* alakban való átírása (vö. MK 4: 296) helytelen. A szó egyrészt szűk nyelvjárási elterjedtsége alapján, másrészt fonotaktikai okokból nem tartozhat a vogul nyelv ősi szókincsébe (az *sj* kapcsolat jövevényszavakban szokott előfordulni).

Véleményem szerint a vog. *pusjal-* tő egy zürj. *vošjal-* ige átvétele lehet: vö. (WUo.) Ud. *vošjē-* '(an atw.) anstoßen, streifen', (Fokos-Fuchs, SyrjWb.) Ud. *vošjē-* 'berühren, anstoßen; reizen', (SzlSzlK) Ud. *vošjē-* 'трогать затрагиваться, задевать (рукой)'. Az *al* gyakorító képző a zürjén nyelv produktív képzői közé tartozik, így egy **vošjal-* alak feltevése teljes mértékben jogosult. A zürj. *v-šj-l* → vog. *p-sj-l* hanghelyettesítés szabályos. A zürj. *o-a* → vog. *u-a* hanghelyettesítés is szabályszerű. A zürjén 'megérint, hozzányúl; berühren, трогать, задевать (рукой) → vogul 'elrabol, egymástól erőszakosan elkapkod' jelentésvizsgyón plauzibilis, e jelentések egészen közel állnak egymáshoz. Vö. m. *hozzányúl* 'etw. angreifen, an-, berühren' ~ (*hozzányúl vmihöz*) 'elvesz vmiből; a rábízott pénzből, értékből eltulajdonít, elszakaszt vmennyit' (l. ÉSz.); or. *братъ* 'fog, megfog' ~ *забурать, забрать* 'eltulajdonít, elvesz'.

238. Osztyák *lit-* 'wollen, wünschen'

A címként feltüntetett *o s z t j á k* szó az északi nyelvjáróterület *O* nyelvjárásában van meg: (KT 1102) *lit-* 'wollen, wünschen', (Honti: SUA 16: 87) *É lit-*, *lit-* ua. Az osztják ige jurák jövevényszó: (Leht. 226) *O letampā-* 'schützen, bewahren, hüten', (Tereščenko, NenRSzl. 205) *letrā-* 1. 'сохранить, сберечь, уберечь', 2. 'защитить', 3. 'приготовиться к чему-л., собраться сделать что-л.' (Tereščenko szótárában az itt közölt harmadik jelentésében a *letrā-* ige külön címszóként szerepel), *letba-*, *letmba-* 'хранить, сохранить; стеречь, охранить', *letā-* 'подготовиться, приготовить'. Az *mpā*, *rā*, *ba*, *m̄ba* egytől-egyig produktív képzők a jurákban (l. Hajdú, ChrestSam. 66), egyébként maga az alapszó (*letā-*) is megvan a nyelvben. Az osztj. *lit-* tehát a *letā-* tőszó, továbbá a közölt származékok alapján elvont **let(ā)-* tő átvétele lehet.

A jurák szó eredeti jelentése 'sehen, schauen' lehetett (vö. MSzFgrE *lát* alatt). Ebből a 'schützen, bewahren, hüten' jelentés jól megérthető (l. MSzFgrE *lát*, *óv*, *véd*, *vigyáz* alatt). Az osztják 'wollen, wünschen' ← 'sehen, schauen' jelentésvizsgyón vö. a 243. sz. etimológia alatt mondottakat. Vö. még jur. *letrā-* 'приготовиться к чему-л., собраться сделать что-л.', *letā-* 'подготовиться, приготовить'.

239. Osztyák *pišjan* 'Coregonus polkur'

1. Ez az osztyák halmév viszonylag szűk területen, csak az északi osztyák nyelvjárásokban fordul elő: (DEWO 1095) Ni. Kaz. Sur. *pišjan*, Kaz. *pišjan* 'Coregonus polkur'. Ennek ellenére fontos vándorszóval van dolgunk, mely Nyugat-Szibéria északi felében az osztyákból — közvetlenül vagy közvetve — több nyelvbé bekerült: osztyj. > vog. (Kann.) Szo. *pisjan* ua.; osztyj. > or. *пыжъян* 'морская рунная рыба из рода лососей . . . ; Coregonus polkur'; or. vagy osztyj. > erdei jur. Nj. *pišān* 'ein felchenartiger Fisch' (Steinitz: ZfSlaw. 5 (1960): 510; l. még Hajdú: NyK 82: 257).

Az osztyj. *pišjan* szűk nyelvjárási elterjedtsége és hangalakja alapján (szokatlan *šj* hangkapcsolata miatt) nem tartozhat az osztyák nyelv ősi szókinésébe. Steinitz (i. h.) zürjén eredetre gyanakodott, jöllehet az átadó nyelvi formát nem közli. A DEWO (1095) az osztyák szót — feltehetőleg Steinitz kéziratos etimológiai hagyatéka alapján — egy feltett zürj. **bičjan* alakból származtatja (vö. *bčkan* 'Dorn, Stachel'). Egy ilyen származtatás — noha a zürjén alak valójában nem létezik — mind hangtani, mind jelentéstani tekintetben szóba jöhetne, de egy kézenfekvőbb magyarázat esetében teljesen feleslegessé válik.

2. Véleményünk szerint az osztyj. *pišjan* forrása a következő zürjén szó lehet: (WUo.) Sz. I *pižjan*, P *pižja-n*, Pecs. Lu. *pežjan* 'große Ahle od. Pfieme (Sz. I P Lu.), große eiserne Ahle zum Durchlöchern der Birkenrinde bei der Herstellung der Netzsenker (Pecs)'. A mássalhangzók helyettesítése szabályosnak mondható: zürj. *p-žj-n* → osztyj. *p-šj-n*. A Kaz. *pišjan* *š* hangja az utána következő *j* palatalizáló hatásában leli magyarázatát. A magánhangzók ugyancsak szabályosan felelnek meg egymásnak: zürj. *i* → osztyj. *ī* (< ősosztyj. **ī*), zürj. *a* → osztyj. *a* (vö. Toivonen: FUF 32: 138, 140).

A rendelkezésünkre álló forrásokban a zürjén szó sehol sem jelent halat, bár nincs kizárva, hogy az Ob vidéki zürjén nyelvjárásokban a szónak van ilyen jelentése. Az 'Ahle, Pfieme' jelentésű zürjén szóval való megnevezés indítékául a hal hegyes alakja szolgálhatott. Az 'Ahle, Pfieme' → 'egy hegyes halfajta; eine spitzige Fischart' jelentésváltozásban szerepe lehetett a Coregonus polkur egy másik nevének is, mégpedig a jurák eredetű osztyj. (KT 732) O [!] *pār-χul* 'пыжъян; eine sibirische Lachsart' (< jur. O *palkūr*) szónak. Ez ti. az osztyákban népetimológiás alakulatnak tekintendő: 'Bohrer-Fisch', vö. Kaz. *pör*, O *pār* 'Bohrer', *χul* 'Fisch' (l. DEWO 1095, 1210).

240. Osztyák *sim-* 'dahinsiechen'

Toivonen (FUF 32: 64) csupán az osztyj. (KT 859) Ni. *sāmā* 'Rost, Grünspan', Kaz. *sāmī* 'Rost (am Eisen; auf Sumpf)' főnevet származtatja a zürjénből (< *sim* 'Rost'). Ám a szó igeiként is használatos az osztyákban: (KT 859), Ni. *sāmīj-*, Kaz. *sāmī-* 'rosten', (Honti: SUA 16: 154) É *sīmi-*: *sīmim-at* 'das Gerostete'. Ezen alakok *ij*, *i*, eleme nyilvánvalóan osztyák denominális igeképző (vö. Ganschow, Verbalbildung 50), de az igei származék létrejötte nem lehet független a zürj. (WUo.) V Sz. Lu. P I Ud. *sim-* 'rosten, verrosten, rostig werden', (Gen.) KP *sim-* 'rosten' ige hatásától. A Steinitz-féle osztyák szótár (DEWO) kéziratos anyagában van meg a következő nyelvjárási adat: KazPol. *sim-* 'dahinsiechen'. Ez az alak ugyancsak a zürj. *sim-* 'rosten,

verrosten, rostig werden' átvétele. Igaz, ezek jelentéstanilag lényegesen eltérnek egymástól, de a Wiedemann szótár szerint a zürjén igének (l. *šymny* (*simny*) alatt) 'faul werden, verrotten' jelentése is van. Az osztják 'elsorvad, halódik; dahinsiechen' jelentés jól megérthető a zürjén 'elrothad, elkorhad; faul werden, verrotten' jelentésből. Ebben az esetben a vokalizmusban mutatkozó eltérő hanghelyettesítés (zürj. *i* → osztj. *ä* < **ě*, ill. *ī*) jelentésselkülönüléssel társult.

241. Osztják *sěram* 'entstehen ...'

O s z t j. (KT 872) Kr. *sěram*- 'entstehen, hervorgehen (Beere aus der Blüte)'. — E szó végső forrása talán a következő zürjén ige: (WUo.) FV *zir*- 'ab-, weg-, zurückstoßen', (Fokos-Fuchs, SyrjWb.) V *zir*- 'niederdrücken; drängen, verdrängen, hinausdrängen'. Az osztják szó *əm* eleme vagy osztják mozzanatos képző (vö. Ganschow, Verbalbildung 25), vagy egy nem adatolt, de esetleg feltehető zürj. **zirm*- mozzanatos ige átvétele. A két szó összefüggése jelentéstanilag szempontból nem egészen világos. Az osztják 'születik, keletkezik [= syntyā, »sikiytyä«], kifakad, kipattan (bogyó a virágból); Entstehen, hervorgehen (Beere aus der Blüte)' értelem a 'lök, szorít, kiszorít; stoßen, drängen, hinausdrängen' jelentésből talán a 'kilöködik (bogyó a virágból); sich hinausstoßen (Beere aus der Blüte)' jelentésfokozaton át jöhetett létre. A zürj. *ī* → osztj. *ě* hanghelyettesítésre vonatkozóan l. Toivonen: FUF 32: 138.

242. Osztják *šoldáz* 'Posament'

A Honti László által közzétett északi osztják (közelebbről obdorszki) szójegyzékben (Nordostjakisches Wörterverzeichnis. SUA 16) — mely Popov, valamint Roszljakov és Bartyenyev 19. század végi kéziratos anyagán alapul — fordul elő ez a különös osztják szó: (166) *šoldáz*, *šoldas* 'Posament'. Ez a szó a többi nyelvjárásban nem fordul elő. Tekintettel jelentésére — 'paszomány, sujtás; Posament' — a szó aligha lehet(ett) széles körben elterjedve az északi osztjakság körében. Valószínűleg csak az Obdorszokban élő, illetőleg ott gyakran megforduló osztjások nyelvében lehetett meg, akiknek módjuk lehetett paszományos egyenruhát viselő orosz tisztekkel, illetőleg tisztviselőkkel találkozniuk. Első olvasáskor arra gondoltam, hogy a m. *sujtás* 'Verschnürung' — mely tudvalevőleg több európai nyelvbe bejutott (vö. ném. *Schoitasch*, ang. *soutache*, fr. *soutache*, cseh *sutaška*, szlovák *šujtáš* stb., l. TESz.) — került át az oroszra keresztül az osztjákba. Ám ilyen szót az orosz szótárakban nem találtam. Különben is a többi nyelv alapján esetleg feltehető (nyelvjárási szinten lappangó vagy ma már kihalt) or. **cymau*, **uyūmau*, **uoūmau* alakoknak az idézett osztják szó hangtani szempontból nem felelhetne meg. — Véleményem szerint ez esetben idegen (magasabb) kultúra hatására keletkezett belső szóteremtéssel (loan creation, Lehnschöpfung) van dolgunk. Az osztj. *šoldáz*, *šoldas* összetett szó: O **šul* (vö. KT 907: C *tul* 'Knopf', Kr. Kam. *tul* 'kupferner Knopf(am Hemd)' < zürj. *žul* 'Wasserblase, Knopf', Toivonen: FUF 32: 73) + (KT 1027) O *täs* 'Eigentum, Gut (Geld, Tiere, Kleider usw.)', V *täs* 'Kleiderware, Ware' stb. Észereint az osztj. **šul-täs* (*šoldáz*, *šoldas*) eredeti jelentése 'gombos ruha', majd ebből 'paszományos, sujtásos ruha' volt.

243. Osztják *wütšo-* 'wollen'

A címben jelzett szó a nyugati osztják nyelvjárásokban ismeretes: (KT 259) C *wit-* 'anfangen', Ni. *wütšo-*, Kaz. *wütšo-*, O *wütši* 'beabsichtigen, wünschen, wollen', (Stein., OstjChr.² 167) Serk. *wütšo-* 'wollen, beabsichtigen, sich anschicken'. Ez a szó a zürj. (WUo.) V Sz. Pecs. Lu. I P Ud. *wiž-* 'halten (V Sz. Lu. P Ud.), bewahren, hüten, beschützen (V Sz. Ud.), bewahren (I), hüten (z. B. Kühe, Pferde) (Pecs.), nachsehen, pflegen (z. B. ein Kind) (Sz.), sehen, schauen, besichtigen (Lu.)' ige átvétele.

A zürj. *v* → osztj. *w* hanghelyettesítés nem szorul magyarázatra. A zürj. *ž*-nek az osztják nyelv zürjén jövevényszavaiban *ł*, illetőleg *ś* a szabályszerű megfelelője (l. Toivonen: FUF 32: 112 kk.). A C *wit-* alakban a szabályos *ł* van meg, a többi nyelvjárásban viszont a zürj. *ž* affrikáta helyén — mivel *ć* affrikáta a mai osztjában nincs — *łś*, *tś*, *št* hangkapcsolat jelentkezik (e jelenségre vonatkozóan l. Honti: ALH 30: 20). A zürj. *i*-nek a C nyelvjárásban *i*, a többi nyelvjárásban (*w* utáni helyzetben!) *ü*, *u* (< őosztj. **i*) felel meg (vö. Toivonen: FUF 32: 136).

A zürjén szó eredeti jelentése 'sehen, schauen' lehetett (vö. MSzFgrE *vigyáz* alatt). A 'lát, néz; sehen, schauen' → 'akar; wollen' jelentésviszonyhoz vö. ném. *sehen* 'lát, néz' ~ *abschén* (*auf etw.*) 'céloz vmit, törekszik vmire', *Absicht* 'szándék, cél, terv', *besichtigen* 'megtekint, megszemlél' ~ *beabsichtigen* 'szándékozik'; lat. *spectare* '(meg)néz' ~ törekszik vmire'.

244. Zürjén *ver* 'Sklave'; *votj. var* ua.

1. Mord. (Paas.) E *wre*, M *wrä* 'Sklave; Lohndiener (bes. bei einer Standesperson)', E *wreńde-* 'mühsame Arbeit verrichten' | f i n n *orja* 'Sklave, Sklavin' (> lapp L *ár'jē* 'Leibeigener, Knecht, Sklave', I *oarji* 'orja; Sklave'); é s z t *ori* (Gen. *orja*) 'Sklave, Frohnarbeiter' | ? l a p p N *oarje -rj-* l. '(as the first part of compounds) who, which, is found in or belongs to the southwest', 2. '(as a separate word) southwest, west', L *ár'jel* 'Leute von Süden', K (1845) T *viorje* (*oa*) 'Norden', A *orjal* 'Nordwest' < ? (korai) ősarja 'öind *arih* 'Fremder, Fremdling', *aryáh* 'Herr, gastlicher Herr', *aryah* 'Hausherr', *áryah* 'arisch, Arier', av. *arjō*, *arja-* 'arisch', perzsa *ērān* (< **aryānām*) 'das Land der Arier, Iran' (Anderson, Stud. 105; Paasonen: Suomi 1897/3/13: 21, MSFOu. 22: 49; Setälä: JSFOu. 17/4: 28; Kalima: Hirt-Festschr. 207; E. Itkonen: Vir. 1946: 417, FUF 29: 307, 317; Mayrhofer 1: 79, 3: 633; SKES; Joki: JSFOu. 151: 297).

A lapp *l* képző. Lehetséges, hogy valamennyi lapp adat a finnből származik: mégpedig az égtájat jelentők korábbi, a 'rabszolga' jelentésűek pedig későbbi átvételek lehetnek.

2. A mind ez ideig finn-volgai korinak tekintett ősarja jövevényszó megfelelői megvannak a permi nyelvekben is: z ü r j. (Lytkin, Drevnperm. 124) ózürj. *ver* 'paб', (SzlSzlK) Vm. *ver*: *ver čeri* 'самец рыбы', (WUo.) *ver*: Sz. Lu. *pi-ver* 'Bruder des Mannes', Ud. *veres*, *veres* 'Ehemann, Gatte', V Sz. *veres*: v. *saje munnī* 'sich verheiraten (Frau)', (KRSzl.) *veres* 'супрыг, муж' | v o t j. (Munk.) Sz. *var*, G *war* 'rab, szolga; Sklave, Diener, Knecht'.

A feltehető FP alapalak **orja*, az eredeti jelentés pedig 'Sklave' lehetett. Ebből az őspermiben **or* > **wor* (**uor*) fejlődött, melynek a *votj. var*, *war* a

szabályos folytatója. A zürjénben a szókezdő **w > v* hatására **wor (*vor) > ver* delabializáció történt (erre vonatkozóan l. Rédei: NyK 86 : 193, FUF 46 : 56).

A finn-permi nyelvekben a következő jelentéstani fejlődés tehető fel: '(délről származó) árja idegen; arischer Fremdling (aus dem Süden)' → '? 'vendég; Gast' → 'rabszolga, szolga; Sklave, Diener' (zürj., votj., mord., finn) → '(házassági) rokon; Verwandte(r) (durch die Ehe)' (zürj.). A zürjén 'Sklave' ~ Ehemann, Gatte' jelentésvizonyhoz vö. m. *hōs* 'Held' ~ R 'der Zukünftige, Bräutigam, Freier' ~ vog. FL *χūs* 'Arbeiter, Knecht'; finn *sulhanen* 'Bräutigam, Freier' ~ észt *sulane* 'Diener, Knecht'.

A zürjén és a votják szóval egyeztetett mord. E *vardo* 'Sklave, Sklavin, Diener, -in' (Uotila: MSFOu. 65 : 69, SyrjChr. 174) sem eredeti szókezdő *v*-je, sem pedig *d* hangja miatt nem vonható ide.

245. Finn *kerää-* 'sammeln'

1. M. *kér-* 'bitten, verlangen; um jn freien' | zürj. (WUo.) Sz. P *kor-* 'bitten, verlangen (Sz. P); betteln (Sz.); rufen, einladen (Sz. P)', (Gen.) KP *ko-r-* 'bitten, einladen, fordern', Sz. *korás-*, P *kora-s-* 'Freier sein, freien, werben' | v o t j. (Munk.) Sz. *kur-* 'bitten, flehen', Sz. *kural-* 'freien, Freiwerber sein', (Wichm.) G *kur?* 'bitten, verlangen' | f i n n *kerjää-* 'betteln, flehentlich bitten' (> lapp N *gærjedi-* 'beg, ask alms', L *kierjēti-* 'betteln'); és z t *kerja-* 'betteln' (MUSz. 17; VglWb. 184; FUV; SKES; MSzFgrE).

2. Véleményem szerint ehhez az etimológiai családhoz tartozik még a következő szó is: f i n n *kerää-* 'sammeln, zusammenbringen, einsammeln; (SKES nyj.) *kerjätä*; betteln' (> vót *kerään* 'kerjään; ich bettle').

A finn *kerjää-* és *kerää-* igék összekapcsolásának jelentéstani akadályai nincsenek: a *kerjää-* 'betteln' lív megfelelője 'gyűjt; sammeln' jelentésű (Kett. *kerä* 'unter den Einwohnern einsammeln'), a *kerää-* szónak viszont a finn nyelv-járásokban 'betteln' jelentése is van. Problematikus viszont az *ää ~ jää* szóvégek egymáshoz való viszonya. A *kerää-*beli *ää* (< **äädä*) minden valószínűség szerint az uráli **tä* gyakorító képző folytatója (vö. Hakulinen, SKRK⁴ 273—4; Lehtisalo: MSFOu. 72 : 303). A *kerjää-jää* elemének *ää* (< **äädä*) része ugyanez a képző lehet, magyarázatra szorul viszont a megelőző *j* mássalhangzó. A *j* feltehetőleg másodlagos hang, mely egyrészt a *pelätä* (*peljätä*): 'fürchten, Angst haben', *hylätä* (*hyljätä*): *hylkään* 'verlassen, aufgeben, verstoßen, verwerfen' típusú igék, másrészt a *härkä* 'Ochs', *nälkä* 'Hunger' típusú névszók fokváltakozásának analógiás hatásában leli magyarázatát: pl. *härkä*: *härät* ~ *härjät* ~ *häräät* → *kerätä* ~ *kerjätä* ~ *kerään/kerjään* (e tő-típusokra vonatkozóan vö. Rapola, Suomen kielen äännehistorian luennot. Helsinki 1966. 70—77).

A SKES ?-l a finn *kerää-* 'sammeln' igéhez vont a zürj. (Gen.) KP *kura-l-* 'sammeln' igét. Nem fogható el, a zürj. *kura-l-* a *kural-* 'zusammenharken', m. *horol-*, *hurul-* 'reiben, wetzen' stb. szavakkal tartozik egybe.

246. Jurák *lak, rak* 'nahe'

Az etimológiai irodalomban a jur. (Leht. 215, 235) O *lak* 'nahe, nahe gelegen', Lj. Nj. *rak* 'nahe in der Nähe; kurze Zeit', Lj. Kisz. *rak* 'der Verwandte' szót ?-l vagy anélkül a m. *rokon* 'verwandt'; R *nahe, in der Nähe*,

osztj. Ni. Kaz. *rǎχ-* 'sich nähern' stb. ősi megfelelőjének tekintik (vö. Beitr. 62; FUV; SKES ?-lél; MSzFgrE ?-lél).

Az Uráli Etimológiai Szótár szerkesztése során érlelődött meg bennem az a gondolat, hogy az uráli alapnyelv a szókezdő *r* hangot nem ismerte. A szóeleji *r*-t tartalmazó kevés számú uráli etimológia ugyanis vagy teljesen bizonytalan, vagy pedig a biztosan összetartozó finnugor tagokhoz a szamojéd megfelelő(k) odakapcsolása felette gyanús. Az *r* szókezdő helyzetben a finnugor korban jelenik meg, s akkor is csak kevés etimológiában fordul elő. A szókezdő *r*-rel kapcsolatban legutóbb hasonló értelemben nyilatkozott Samallahti is (FUF 43: 40, 44). A mondottak alapján úgy látom, hogy a jur. *lak*, *rak* nem tartozik az ősi szamojéd szókincsbe, hanem minden bizonnyal osztják jövevényszó: (KT 800) Ni. *rǎχə* 'lieb, gefallend (Mensch, Ort usw.)', O *rǎχi* 'lieb', Ni. Kaz. (O *rǎχ-* 'sich nähern (Ni.), taugen, passen, zusagen (Ni. Kaz. O), gefallen (O)', (OL 44) DN Ni. *rǎχta*, Kaz. *rǎχti*, O *rǎχti* 'Verwandter'. A jurák O nyelvjárásban osztj. *r* → jur. *l* hanghelyettesítés történt. Az osztjából való kölcsönzés mellett szól az is, hogy a szó a többi szamojéd nyelvben ismeretlen.

RÉDEI KÁROLY

Etymologien

VON KÁROLY RÉDEI

235. Ungarisch *harmat* 'Tau'

Der Stamm *har-* des Wortes *harmat* (altung. *hóharmat* 'Reif') kann folgenden Wörtern gleichgesetzt werden: syrj. *gēr* 'Reif (an Bäumen, am Bart, an der Fensterscheibe, an der Wand)' | wotj. *ger* 'Reif' | finn. *kuura* id. | lapp. L *kárrálahka* 'Eisrinde, Eiskruste' || sam. selk. KeO *kurə* 'feiner Schnee, Reif'; kam. *kuro* 'Reif, Frost'. — PU **kura* 'Reif, feiner Schnee'. Ung. *m* ist ein denominales Verbalsuffix und *at* ist ein deverbales Nominalsuffix.

236. Wogulisch *puksar* 'Bugsierschiff, Schleppseil'

Wog. N *puksar* 'Bugsierschiff', *puksar-kwāliγ* 'Schleppseil' < syrj. *буксир* 1. 'буксир', 2. 'буксир (канат)'; wog. Ju. *пухсир* 'буксир' < russ. *буксир*.

237. Wogulisch *pusjal-* 'rauben'

Wog. N *pusjal-* 'rauben' < syrj. **vošjal-*, vgl. Ud. *vošji-* 'berühren, anstoßen; reizen'. Zu der semantischen Entwicklung 'berühren' → 'rauben', vgl. ung. *hozzányúl* 'etw. angreifen, berühren' ~ (*hozzányúl vmihez*) 'jm etw. wegnehmen, rauben', russ. *брать* 'fangen, ergreifen' ~ *забурать, забрать* 'jm. etw. entwenden, stehlen'.

238. Ostjakisch *lit-* 'wollen, wünschen'

Ostj. O *lit-* 'wollen, wünschen' < sam. jur. *letā-*, *letampā-* 'schützen, bewahren, hüten'. Die ursprüngliche Bedeutung des jurakischen Wortes kann 'sehen, schauen' gewesen sein. Davon kann man die Bedeutung 'schützen, bewahren, hüten' gut verstehen'. Zu dem Bedeutungsverhältnis 'sehen, schauen' → ostj. 'wollen, wünschen' s. dt. *sehen* ~ *absehen* (auf etw.), *besichtigen* ~ *beabsichtigen*.

239. Ostjakisch *pišjan* 'Coregonus polkur'

Ostj. Ni. Kaz. Šur. *pišjan*, Kaz. *pišjan* 'Coregonus polkur'. In diesem Fall haben wir es mit einem wichtigen Wanderwort zu tun, welches aus dem Ostjakischen in mehrere westsibirischen Sprachen eingedrungen ist: ostj. > wog. So. *pišjan* id., ostj. > russ. *пыжьян* id., russ. od. ostj. > waldjur. Nj. *pišan*. Das ostjakische Wort selbst ist eine

Entlehnung aus dem Syrjänischen: S I *pžžjan*, Peč. Lu. *pežžjan* 'große Ahle od. Pfrieme'. Das syrjänische Wort bedeutet in den für uns zur Verfügung stehenden Quellen nirgendwo Fisch, obwohl es nicht ausgeschlossen ist, daß das Wort in den syrjänischen Mundarten neben dem Fluß Ob eine solche Bedeutung hat. Als Veranlassung der Benennung mit einem Wort 'Ahle, Pfrieme' diente die spitzige Form des Fisches *Coregonus polkur*. Vgl. O *pär-žul* 'пяржълън'; eine sibirische Lachsart' < jur. O *palkūr*. Das Wort ist im Ostjakischen eine volksetymologische Formation: 'Bohrer-Fisch' (vgl. *pär* 'Bohrer', *žul* 'Fisch').

240. Ostjakisch *sim-* 'dahinsiechen'

Ostj. Kaz. *sām-* 'rosten', KazPol. *šim-* 'dahinsiechen' < syrj. *sim-* 'rosten, ver-rosten, rostig werden. Zur ostjakischen Bedeutung 'dahinsiechen' vgl. syrj. (Wied.) *sim-* 'faul werden, verrotten'.

241. Ostjakisch *sěram-* 'entstehen ...'

Ostj. Kr. *sěram-* 'entstehen, hervorgehen (Beere aus der Blüte)' ist eine Entlehnung von syrj. **žirm-*, vgl. VO *žir-* 'ab-, weg-, zurückstoßen', V *žir-* 'niederdrücken; drängen, verdrängen, hinausdrängen'. Der Zusammenhang der beiden Wörter ist vom semantischen Standpunkt aus nicht ganz klar. Die ostjakische Bedeutung 'entstehen, hervorgehen (Beere aus der Blüte)' ist aus der Bedeutung 'stoßen, drängen, hinausdrängen' durch die Bedeutungsstufe 'sich hinausstoßen (Beere aus der Blüte)' zustande gekommen.

242. Ostjakisch *šoldáz* 'Posament'

Ostj. (Honti: SUA 16: 166) N *šoldáz*, *šoldas* 'Posament'. — Dieses Wort kommt in den anderen Dialekten nicht vor. Im Hinblick auf die Bedeutung durfte ostj. *šoldáz* nur in der Sprache der in Obdorsk wohnenden bzw. dort häufig verkehrenden Ostjaken vorhanden gewesen sein, die die Möglichkeit hatten, russische Offiziere bzw. Beamte in Uniform mit Posament zu treffen. Das ostjakische Wort ist ein Kompositum: O **šul* 'Knopf' (vgl. C *tül* id. < syrj. *žul*') + O *tás* 'Eigentum, Gut (Geld, Tiere, Kleider usw.)'.

243. Ostjakisch *wütsə-* 'wollen'

Ostj. C *wit-* 'anfangen', Kaz. *wütsə-*, O *wütsi-* 'beabsichtigen, wünschen, wollen' < syrj. *viž-* 'bewahren, hüten, beschützen, sehen, schauen'. Zu der Bedeutungsentwicklung 'sehen, schauen' → 'wollen' vgl. dt. *sehen* ~ *absehen* (auf etw.), *besichtigen* ~ *beabsichtigen*.

244. Syrjänisch *ver* 'Sklave'; wotj. *var*, *war* id.

Verfasser vergleicht diese permischen Wörter mit folgenden Wörtern: mord. E *ufe*, M *utä* 'Sklave' | finn. *orja* id. | ? lapp. N *oarje* 'who, which is found in or belongs to the southwest' usw. < ? (früh)urarisches: altind. *arih* 'Fremder, Fremdling' usw. — FP **orja* 'Sklave'. Im Permischen ist ein Lautwandel FP **orja* > PP **qr* > **wqr* (**uqr*) vor sich gegangen. Wotj. *var*, *war* ist der regelmäßige Fortsetzer der PP Form, im Syrjänischen fand dagegen eine Delabialisierung **wqr* (**uqr*) > *ver* statt.

245. Finnisch *kerää-* 'sammeln'

Verfasser verbindet finn. *kerää-* 'sammeln' mit finn. *kerjää-* 'betteln, flehentlich bitten'. Die Gleichsetzung ist in semantischer Hinsicht einwandfrei. Problematisch ist aber die Beziehung der Segmente *ää* ~ *jää* zueinander. *ää* (< **äää*) in *kerää-* ist aller Wahrscheinlichkeit nach der Fortsetzer des PU Frequentativsuffixes **ts*. Das *j* in *kerjää-* ist vermutlich sekundär, welches sich einerseits durch die analogische Wirkung der Verben vom Typ *pelätä* (*peljätä*): *pelkään* 'fürchten, Angst haben', andererseits durch den analogischen Einfluß des Stufenwechsels der Nomina vom Typ *härkä* 'Ochs': *härät* ~ *härjät* ~ *härjät* erklären läßt.

246. Jurakisch *lak*, *rak* 'nahe'

Jur. O *lak* 'nahe, nahe gelegen', Lj. Kis. *rak* 'der Verwandte' ist aus dem Ostjakischen entlehnt: Ni. *rāχə* 'lieb, gefallend', O Kaz. *rāχ-* 'sich nähern', O *rāχti* 'Verwandter'.